

**GALEGO E CASTELÁN: ENTRE O
CONTACTO E A CONVERXENCIA**

Bieito Silva Valdivia

Universidade de Santiago de Compostela

No programa do Simposio «Contacto lingüístico, hibrididade, cambio: contextos, procesos e consecuencias» en que se insire esta contribución os organizadores formulaban como obxectivo repensar os paradigmas da lingüística monolingüe, que concibe as linguas como realidades pechadas e autosuficientes, e ignora ou denuncia como anómalo calquera fenómeno que non responda a lóxicas estritamente internas e se derive do contacto interlingüístico. Detrás, como ben se indica no mesmo programa, están ideoloxías asentadas desde moi antigo nas que prima o academicismo e o purismo, e nas que os idiomas se entenden como artefactos desligados dos falantes e dos contextos; é dicir, do uso real.

Efectivamente, a lingüística estrutural teimou en apoiarse en razóns exclusivamente intrínsecas aos propios códigos para xustificar as modificacións que se produciran historicamente nos mesmos, pero este simplismo explicativo está superado desde hai moitas décadas. Xa a mediados do século pasado (Weinreich 1953) defendía que os cambios lingüísticos debían ser abordados nunha perspectiva pluridisciplinar e integradora, coordinando os estudos puramente lingüísticos cos extralingüísticos sobre o bilingüismo e os fenómenos relacionados con el; e o desenvolvemento da sociolingüística como disciplina científica nas décadas posteriores afondou na importancia dos fenómenos históricos, sociopolíticos e culturais, por considerar que son estes os que condicionan de maneira máis decisiva o tipo de contacto e as súas consecuencias lingüísticas e sociolingüísticas.

Aínda aceptando a tese da «unpredictability of contact effects» (Thomason 2000) e do fracaso das predicións deterministas do cambio inducido polo contacto idiomático, hoxe parece indiscutible a relevancia que teñen os factores sociais tanto na evolución dos códigos lingüísticos como nas escollas formais nos actos de fala que se producen neses contextos. E, se o contacto se produce entre variedades lingüísticas emparentadas e con escasa distancia estrutural, é moi doado que se produzan procesos de converxencia, simplificación e reforzamento de formas comúns en prexuízo das diferenciais e unha debilitación das normas das linguas en

cuestión, como se ten constatado en contextos moi diversos (cfr., como exemplos, Malmberg 1959; Lope Blanch 1981; Payrató 1985).

Pois ben, se o contacto entre variedades lingüísticas foi o motor do cambio mesmo en momentos en que as circunstancias históricas permitían falar de espazos lingüísticos relativamente pechados e compactos, a realidade e a potencia desa interacción son especialmente evidentes na sociedade globalizada e aberta dos nosos días, na que o contacto interlingüístico –presencial ou virtual– se converteu na situación natural de boa parte dos cidadáns a nivel planetario.

Hoxe máis que de fronteiras lingüísticas hai que falar de linguas de fronteira, o modelo tradicional de falante nativo hai que combinalo co de neofalante, a ideoloxía monolingüe debe ser substituída pola da defensa da diversidade, a concepción da competencia plurilingüe como suma de monolingüismos estancos ten que dar paso a outra visión máis fragmentaria e incompleta desas capacidades idiomáticas. E, como consecuencia de todo iso, haberá que relativizar o vello obxectivo do purismo lingüístico, asociado a monolingüismos anacrónicos e a unha visión ríxida e monolítica da norma lingüística, para abrirse á diversidade natural das realizacións idiomáticas, á imperfección inherente a calquera proxecto plurilingüe, e a valorar os usos fronteirizos e interlingües como manifestacións naturais dunha nova realidade sociolingüística.

Abordar este tema desde o contexto galego implica, sen dúbida, asumir esta realidade, pero obriga tamén a ter en conta circunstancias específicas que matizan ese principio xeral; unhas circunstancias que están relacionadas coas características das dúas linguas en presenza e coa súa historia social, e que consolidaron un repertorio de usos caracterizado moitas veces pola indiscriminación entre formas propias e alleas e por un continuum interlingüístico.

Entendemos que esta situación debe ser sometida á descrición e á reflexión; non coa ollada do fiscal que denuncia e acusa, senón coa do analista que observa e interpreta. Formulándonos preguntas como as seguintes: é posible encarar esta temática sen caer nunha cultura lingüística e sociolingüística de resistencia, tan propia dos códigos sometidos a unha presión social e estrutural abusiva por outros códigos dominantes?; é posible defender un espazo autónomo entre variedades formalmente moi próximas e que son compartidas a diario polos mesmos usuarios sen caer nun purismo de trincheira irracional?; é posible asumir non só como inevitable, senón tamén como positiva unha certa febleza dos modelos

normativos en contextos de contacto lingüístico tan intenso como o galego?; é necesario establecer algún tipo de restrición, diferenciando circunstancias, usos ou falantes?

Estes serán os interrogantes básicos que nos guiarán na nosa exposición, pero non tanto co propósito de respondelos como co ánimo de introducilos nun debate que consideramos necesario e urxente.

1. O CONTACTO ENTRE O GALEGO E O CASTELÁN: UN CONTEXTO EN CAMBIO

O prolongado contacto entre o castelán e o galego, unido á proximidade entre os dous códigos, favoreceu que existise unha influencia intensa entre eles que foi observada desde hai moito tempo por diversos autores e que se percibe tanto nos comportamentos sociais coma na elaboración discursiva¹.

A interacción produciuse tanto na dirección galego-castelán como na castelán-galego, pero o distinto estatus dos dous idiomas fixo que as repercusións estruturais e sociais fosen moi diferentes, e que só no caso do galego se perciba como unha cuestión de verdadeira dependencia. Esta é a razón de que a nosa análise se centre fundamentalmente na descrición e interpretación das influencias interlingüísticas que se producen na dirección castelán-galego e das consecuencias que ten sobre este segundo idioma.

As manifestacións desta dependencia foron, non obstante, modificándose en función das circunstancias sociopolíticas, sendo neste sentido especialmente significativos os cambios producidos nas últimas tres décadas, nas que se foi perfilando unha situación sociolingüística inédita na historia do galego. Cambios que afectan tanto á función social (o 'para que' se usan as linguas) como á estrutura dos propios códigos (o tipo de lingua), que van en boa maneira da man, pero que xustifican un tratamento por separado.

As liñas de forza que mellor definen esta transformación entendemos que son as seguintes:

¹ 'Observada' e case sempre 'denunciada', como corresponde á perspectiva purista desde a que se analizou sistematicamente esta cuestión. Nas últimas décadas este enfoque normativista foise completando con outros de carácter máis funcional e sociolóxico, consistente en introducir o falante e a circunstancia comunicativa na análise e interpretación dos usos.

1.1. Sobre a función social das linguas

En canto á funcionalidade, é dicir, á relación dos falantes coas linguas, fóronse consolidando algunhas tendencias detectadas desde hai tempo e seguidas na súa evolución por múltiples investigacións²:

- a. A rixida distribución de usos e situacións comunicativas entre o galego e o castelán, que ilustraba de forma paradigmática o concepto clásico de diglosia, foise facendo máis permeable, aumentando os espazos compartidos entre os dous idiomas.

Isto, que coincidiu coa oficialización da lingua galega en escenarios públicos que foran historicamente privativos do castelán, supuxo unha indiscutible mellora na percepción do valor social do galego, pero levou asociado en moitos casos un trazo de inautenticidade e mesmo de hipocrisía que se tipificou por moitos autores como ‘usos litúrxicos’ ou ‘para a galería’. Se ao anterior se engade que a incorporación do galego aos espazos formais e cultos se acompañou dunha forte perda de protagonismo no eido familiar e coloquial, entenderase que o potencial normalizador destes cambios resultase bastante fracasado.

- b. Os resultados ambivalentes descritos no parágrafo anterior foron acompañados dunha perda progresiva e constante de protagonismo do galego como lingua inicial.

Este indicador mostra, segundo os últimos estudos estatísticos, a seguinte variación entre o colectivo de máis de 65 anos e os que teñen entre 6 e 14: os primeiros, 78,9% de lingua inicial galega fronte a 11% castelá, e os segundos, 27,9% e 37%, respectivamente (Monteagudo 2011 [a partir de datos do Instituto Galego de Estatística 2008]). É dicir, que nos últimos 40 ou 50 anos o galego deixou de ser a lingua de instalación primaria para máis do 50% dos galegos, mentres que o castelán agrandaba o seu protagonismo nun 26%, superando entre os máis novos ao galego en case 10 puntos porcentuais.

² Intentar fundamentar a síntese que se ofrece significaría revisar a impresionante bibliografía de estudos empíricos e reflexións teóricas que ofrece a sociolingüística galega das últimas décadas, tanto no que se refire á evolución dos usos e comportamentos lingüísticos como do propio código idiomático. Remitimos a repertorios bibliográficos como os do Centro Ramón Piñeiro (www.cirp.es/bdo/bil/bilega.html).

Esta evolución, que se corresponde bastante co que sucede coa lingua habitual, resulta especialmente preocupante porque coincide en boa parte co período de institucionalización do idioma galego nos ámbitos que tradicionalmente se consideraban os piares fundamentais da normalización: a administración, o ensino e os medios de comunicación.

- c. E a situación paradoxal que se desprende da perda efectiva do idioma no uso real, precisamente cando dispuxo de máis soporte público, levaríanos a dúas hipóteses que non é este o momento de desenvolver: a insuficiencia e/ou ineficacia das medidas formais de promoción da lingua galega nos ámbitos en que se intentou intervir (senaladamente, o ensino e a administración), e as carencias absolutas noutros que seguramente teñen igual ou maior incidencia (os medios de comunicación, as novas tecnoloxías e, en xeral, o mundo da infancia e da mocidade). É dicir, unha política lingüística incapaz de facer sentir necesario e valioso o singular nun mundo global.

1.2. Sobre o tipo de lingua

Polo que se refire ao tipo de lingua, que é no que se quere centrar máis especificamente esta achega, os cambios tamén son importantes, se ben non foron tan exhaustivamente estudados como os que se produciron na situación social das linguas. Referirémolos a tres dimensións: a socialización do galego estándar, a reorientación da castelanización desde o nivel léxico cara á fonética e á morfosintaxe, e o incremento dos discursos bilingües a través da estratexia do *code-switching*.

a. A socialización do galego estándar

A fixación normativa do galego, a elaboración dunha variedade estándar e a súa difusión e socialización foron algunhas das tarefas máis relevantes, pero tamén polémicas, das actuacións relacionadas co idioma nos últimos 30 anos.

A relevancia vén dada pola necesidade de construír con urxencia unha norma que servise de referencia para os novos usos cos que se atopou o idioma nos comezos dos anos 80; usos escritos, principalmente na administración e no ensino, pero tamén na oralidade formal asociada a ámbitos públicos aos que se abría a lingua nas novas circunstancias de oficialidade que lle recoñecía a lexislación.

A transcendencia sociolingüística desta actuación é doada de entender para calquera usuario consciente da lingua, pero foi acompañada de dúas circunstancias que dificultaron o seu éxito social: unha, a disputa entre distintas opcións normativas, asociadas ás veces interesadamente a opcións ideolóxicas, que introduciu un ruído pernicioso no proceso; e outra, a falta de estratexia ou talvez sensibilidade para divulgala e garantir a súa aceptación polo común dos falantes.

Non nos interesa aquí a primeira, suficientemente estudada e en boa parte superada coa coñecida como «normativa de consenso» do ano 2003. Moito máis transcendente para a cuestión que nos ocupa é a falta de sintonía e desafección que despois de tres décadas seguen mostrando moitos galegofalantes coa norma da súa lingua, ata o punto de que o conflito histórico entre os dous idiomas presentes no territorio se transformou en moitos casos nun conflito interno entre as variedades populares e a estándar.

Referímonos noutras ocasións (Silva 2000 e 2001) ao impacto negativo desta situación por dúas razóns que poden parecer contrapostas: desde a perspectiva dos falantes, a dobre diglosia a que se vía sometida a súa variedade popular ou dialectal pola superposición do castelán estándar, que seguía funcionando como modelo de referencia para moitos, e polo galego normativo, que era percibido adoito aínda como máis alleo; e, desde as expectativas da normalización, o atranco que supuña que os usuarios máis enraizados no idioma non asumisen unha variedade de identificación colectiva.

A situación ten unha implicación especial no eido educativo, tanto no que se refire ao ensino da lingua como ao modelo de lingua que se debe empregar, e o feito de que aínda hoxe sexa un dos focos de polémica máis acendida entre falantes que superaron todos os banzos da escolarización en galego, dá conta de que a socialización da norma non se fixo da maneira axeitada. Pero esta diensión educativa non é máis ca un aspecto dun conflito sociolingüístico que afecta especialmente aos que teñen o galego como lingua de instalación primaria e que denota o fracaso dos axentes e das institucións responsables de xustificar, divulgar e asentar a convivencia entre a variedade común e as particulares; unhas veces, por tratar de impoñer o estándar con estratexias de despotismo ilustrado como única variedade lícita, e outras, por un antiintervencionismo algo paternalista que dá por bo todo o que sucede na lingua e que indirectamente alimentou o rexeitamento da norma e o desleixo con que se emprega o idioma mesmo en usos públicos.

Desta maneira, pódese dicir que o labor de fixación da lingua galega, aínda que con polémicas e atrancos, se realizou con bastante éxito, que na difusión da norma escrita tamén se avanzou de xeito significativo, de modo que hoxe calquera cidadán escolarizado nas últimas décadas é quen de facer uso da lingua escrita con bastante fidelidade a esa norma, pero que a nivel de oralidade segue aberta unha fenda importante entre o criterio de corrección e o de adecuación, entre a formalidade da norma académica e a realidade do uso real e en contexto³.

b. A reorientación dos castelanismos

O conflito que se enunciou na alínea anterior maniféstase na relación entre algúns trazos dialectais e os correspondentes normativos, pero ten que ver tamén coa actitude dos falantes en relación con formas orixinarias da outra lingua en contacto (galeguismos no castelán e castelanismos no galego). A primeira é unha tensión que se produce en todos os idiomas; a segunda, específica dos que conviven nun mesmo espazo xeográfico e son utilizados en maior ou menor medida polos mesmos individuos, é dicir, é resultado dunha situación de contacto.

O primeiro que cómpre facer notar é que en calquera contexto de contacto interlingüístico se producen intercambios entre as dúas linguas, que serán máis frecuentes e estables canto máis intensa sexa a relación dos falantes cos dous códigos e canta menor sexa a distancia estrutural entre eles. Esta circunstancia de proximidade formal e de forte interacción social dáse entre o castelán e o galego, e isto é o que favoreceu unha influencia bidireccional fluída entre os dous idiomas, pero as circunstancias de absoluta anormalidade en que se moveu o galego (sen presenza pública, sen escola, sen medios de comunicación, etc.) fixeron del un baldío doado de colonizar e converteron a esperable e natural influencia entre iguais nunha arroiada unidireccional desde a lingua dominante.

³ Os estudos teóricos e empíricos que dan conta desta situación son moi numerosos. Vallan de mostra tres que nos parecen ben relevantes: para visualizar con tomas de postura de falantes reais o conflito a nivel de norma oral, *Os falantes como lingüistas* de J. Kabatek (2000); como reflexión sobre os factores ideolóxicos que agachan os conceptos de 'autenticidade' e 'calidade da lingua' nos procesos de elaboración das variedades normativas, «Autenticidade e calidade da lingua» de X. L. Regueira (2012); e, por recoller achegas diversas e desde distintas perspectivas sobre esta cuestión, *Norma lingüística e variación* de R. Álvarez e H. Monteagudo (eds.) (2005).

Esta ocupación é antiga e xeneralizada no léxico; certamente en proporcións diversas en función do ámbito temático de que se trate, pero con moi poucos espazos impermeables a esa presión. Isto fixo que bastante vocabulario que se emprega no galego popular sexa formalmente castelán, pero que se sinta funcionalmente galego. Cómpre ter en conta que unha característica dos préstamos en situacións de inferioridade é que non se perciben como tales, porque o falante chega a perder a capacidade para discriminar entre o propio e o alleo (Mollà e Palanca 1989: 184)⁴ e que o uso dunha variedade máis ou menos mixta pode converterse mesmo nunha forma atenuada de resistencia fronte á lingua dominante.

Pero esta castelanización do léxico popular adquiriu nas últimas décadas un matiz engadido; se se quere, unha reviravolta máis. A fixación normativa do galego e a escolarización da poboación neste idioma posibilitou que se «aprendesen» as formas «correctas», pero non conseguiu que se «asumisén» funcionalmente con normalidade. Abonda con observar a lingua de falantes cultos e cunha sólida competencia na lingua galega para comprobar como en certos contextos din ‘silla’, ‘acera’ ou ‘cuchara’ en vez de ‘cadeira’, ‘beirarrúa’ e ‘culler’ por razóns de autenticidade ou por medo a que o uso das formas normativas nesas interaccións poida xerar ‘ruídos’ na comunicación (Silva, 1994: 169). Serían escollas léxicas condicionadas polo contexto comunicativo que se entenden máis como marca dun determinado rexistro do galego ca como formas alleas ao idioma; algo así como dicir en situacións similares «veño do oculista» e non «veño do oftalmólogo».

O importante é, pois, sinalar a funcionalidade comunicativa destes castelanismos e que non responden a que o usuario non dispoña no seu repertorio da voz galega correcta; que non se trata dunha competencia individual insuficiente superable mediante a aprendizaxe, senón dun asentamento social deficiente desas formas que só se resolverá pola vía da normalización do seu uso. Unha cuestión máis de adecuación ca de corrección que obriga a determinar os límites do purismo e avaliar as súas consecuencias para evitar no posible a discriminación de grupos sociais ou que unha lexítima decisión orientada á normalización acabe producindo os efectos contrarios (Regueira 2012: 188). Reparemos na formulación que se fai do conflito na seguinte cita:

⁴ Ó respecto, vexa tamén a sección 1.1.1. da contribución de Gugenberger neste mesmo volume.

É que quizás... é que... te encariñas ¿non? con / coa túa... zona eee... e ademais despois sales aquí de Santiago, vaste paaa... pa aldea, e resulta que claro... si dis pois «vontade» en vez de «voluntá», pois entonces... a xente... prodúcese un choque queee / que fastidia moito, porque... te separa moito daaa / da xente maior... Á xente maior teslle que falar como fala ela, sinón... parece como...; venche nun plano superior ouuu..., non sei... Polo feito de ser estudante ¿non?; sempre cho din «xa chegou o estudante» ¿non?... Entonces eso, ademais a min / eu... prefiro ter o / manter ese contacto, como prefiro...; en vez de «prefiro» podó dicir «prefiro»..., pero prefiro dicir «prefiro» (Kabatek 2000: 109).

Pero, malia que se trata dun conflito vivo, que afecta especialmente aos falantes instalados no galego popular e que esixe cautela no seu tratamento, a súa mesma existencia demostra tensión normalizadora e que o castelanismo está sometido a revisión. Se a isto engadimos outros avances indiscutibles na recuperación de voces practicamente desaparecidas unhas décadas atrás (algunhas que hoxe poden parecer tan normais como «galego» ou «lingua»), está xustificadísimo considerar que o traballo de fixación e de divulgación do léxico obtivo resultados bastante satisfactorios.

No ámbito da fonética e da morfosintaxe, en cambio, a situación evolucionou en sentido inverso, pasando de seren niveis lingüísticos nos que o castelán se vía influído polo galego a observarse un proceso de castelanización descoñecida ata hai ben pouco.

Entendemos que a cuestión hai que poñela en relación con dous factores: en primeiro lugar, a perda de protagonismo do galego como lingua inicial a favor do castelán, porque é ben coñecido que o código dominante tanto na fonética como na morfosintaxe é o de substrato e, na perspectiva máis individual, o que os falantes adquiriron de maneira primaria. E, como segundo factor, hai que sinalar o feito de que o uso público do galego estivo protagonizado en boa maneira por persoas de fala habitual castelá, coa sintaxe e a fonética propia deste idioma, que de xeito insólito pasan a converterse en modelos dunha lingua que non é a súa.

A consecuencia é que hoxe se está asentando en espazos e falantes con proxección pública un galego fortemente castelanizado na fonética, na sintaxe e na morfoloxía verbal que era totalmente descoñecido na lingua tradicional. O fenómeno asóciase con individuos que teñen o castelán como lingua de instalación, polo que podería entenderse como un estadio intermedio na adquisición dun novo código, pero isto non o explica suficientemente: nin ofrece as características de transitoriedade, nin afecta só a falantes que están aprendendo o galego, senón

que se está asentando como un comportamento idiomático estable, empeza a contaminar a galegofalantes tradicionais e estase convertendo xa en modelo de lingua inicial para unha xeración de falantes novos.

Algúns casos pódense situar nun proceso inconcluso de aprendizaxe do galego como lingua meta, pero a cuestión é máis social ca individual e a mestura idiomática non se debe tanto a que o falante dispoña de dous códigos como a que esa mestura a recibiu cun dos códigos e forma parte del. É dicir, que non é un problema de aprendizaxe incompleta ou incorrecta da lingua, senón de aprendizaxe dunha lingua «incorrecta»⁵: este é o galego que se escoita e, en consecuencia, é o galego que se aprende.

Pódense atopar mostras a diario en falantes do común, pero especialmente en persoeiros con proxección pública e mesmo en locutores profesionais. Exemplos como os seguintes, que responden a causas que só se poden interpretar de maneira plena no contexto de emisión, pero que serven para ilustrar diversos fenómenos de castelanismos morfosintácticos, de hipercorrección diferencialista ou simplemente dunha inestabilidade que se manifesta na alternancia da forma normativa e da non normativa dentro dun mesmo enunciado:

Eu non traballo para os seguros, porque pagan unha tontería e TE CONTROLAN a empresa. A min ME GUSTA dirixir a miña empresa (Entrevista en *La Voz de Galicia*).

Na tarde de onte houbo algunhas treboadas (...) Para os vindeiros días agárdase que o tempo MANTÉÑASE como nunha situación semellante (Informativo da TVG).

O que dicía é que se isto APRÓBASE así haberá problemas... (Debate na Radio Galicia).

De feito gañaron unha demanda e LLES TIVERON que dar bastantes cartos (...) tivéronlles que dar non sei cantos millóns (Radio Galega).

Espero que ESTEMOS á altura das circunstancias, que SEAMOS capaces..., que sexamos capaces..., que sexamos quen de... (Entrevista na Radio Galega).

As exposicións permanentes SE MANTERÁN pechadas do 18 de marzo ó 16 de abril (Información cultural da Fundación Barrié de la Maza).

Sinale o proxecto ó que opta (só PODERASE marcar un por petición) (Impreso administrativo da Xunta de Galicia).

¿Saben vostedes o que é o azougue? É o peor mineral que hai. Os homes teñen que traballar espíndos pola calor, e se lles cae unha chisca enriba LLES ABRASA a pel (Novela *O fillo do acordeonista*).

⁵ Os termos «correcto» e «incorrecto» ao longo deste artigo describen usos ou estruturas lingüísticas exclusivamente desde a perspectiva da variedade normativa da lingua; en ningún caso supón unha valoración da súa dimensión social nin tampouco da súa posible funcionalidade en contextos comunicativos concretos

Extracto informativo da oferta de libre elección para alumnos da titulación que a continuación INDÍCASE (Web da Universidade de Vigo).

Con motivo de cambiar as titorías para o segundo cuadrimestre, VOS AGRADECERÍA que as que cambien en relación co primeiro mo fagades saber... (Anuncio na Facultade de Ciencias da Educación da USC).

A Biblioteca Xeral NOS COMUNICOU a incorporación do remanente do presuposto de libros correspondente ó ano pasado (...) Por esta razón dende a Biblioteca VOS PEDIMOS que nos fagades chegar as solicitudes de libros (Nota informativa da Universidade de Santiago de Compostela).

Unha valoración máis rigorosa do nivel de implantación destes e doutros castelanismos morfosintácticos ofrécenola un traballo de investigación realizado no ámbito escolar (Silva 2006) do que seleccionamos a continuación algúns resultados⁶:

- Pronominalización indebida de verbos:

Verbo transitivo 1 («levar/se», «poñer/se»):

Se che desen a escoller, ¿que te levarías a unha illa deserta? (Corrixir)

O xogador (levar/se) o balón coa man e o árbitro marcou a falta (Completar)

Si quieres venir al monte será mejor que te pongas unas botas (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 56,5%

Verbo transitivo 2 («comer/se», «tomar/se», «beber/se»):

É tan larpeiro que se comeu media ducia de pasteis sen levantar a cabeza (Corrixir)

Eu esta mañá (tomar/se) un zume de laranxa, como fago todos os días (Completar)

Tenía tanta sed que me bebí el vaso de agua sin respirar (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 53,9%

⁶ A investigación centrouse en diversos fenómenos morfolóxicos e sintácticos, realizouse sobre unha mostra representativa de todo o alumnado galego de 4º da ESO e apoiouse en tres probas para cada un dos fenómenos: unha de identificación e corrección da estrutura anormativa dentro dun texto dado, outra para operar con ela completando un texto incompleto e unha terceira de tradución ao galego dunha secuencia lingüística en castelán que implicaba facer uso obrigado da estrutura que se pretendía testar. Os resultados que se ofrecen son os das solucións incorrectas (a media das tres probas).

Verbo intransitivo («caer/se», «subir/se»):

Saiu correndo da casa, tropezou na alfombra e caeuse pola escaleira (Corrixir)

Para ver mellor o espectáculo, (eles subir/se) a unha árbore (Completar)

Pidió silencio, se subió a una silla y desde allí dirigió la votación (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 76%

- Substitución do pronome persoal «o/os, a/as» por «lle/lles»:

Era moi amigo del e tiña o costume de invitarlle ao seu aniversario (Corrixir)

Póñome en contacto con vostede para (invitar) á festa de fin de curso (Completar)

Tu amigo es muy simpático; puedes invitarle cuando quieras (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 31,2%

- Interferencias por ultracorrección na colocación do clítico:

En interrogativas:

Necesito axuda para subir esta caixa; ¿alguén pódeme botar unha man? (Corrixir)

¿Cantos de vós (sentirse) identificados co personaxe da novela? (Completar)

¿Alguien me ha pedido un bolígrafo rojo? (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 53,6%

En subordinadas:

O xogador comentou que retirárase ao rematar o contrato co actual equipo (Corrixir)

Trátao con amabilidade. Sabes ben que (atoparse) nunha situación difícil (Completar)

Cuando se despidió dijo que se sentía muy orgulloso de todos nosotros (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 38,6%

- Interferencias por substitución na morfoloxía verbal («Vamos / imos»; «eres / es»; «había estado / estivera»):

Vamos facer o posible para que este problema se resuelva canto antes e da mellor maneira (Corrixir)

Hoxe (ir) preparar un mural para o Día da Paz entre todos os alumnos da clase
(Completar)

Esta tarde vamos todos al parque y nos ponemos de acuerdo sobre ese tema (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 35,8%

Sempre me dis que eres o meu mellor amigo, pero ás veces non o parece (Corrixir)

Eu ben sei que ti (ser) unha persoa imparcial e que se pode confiar en ti
(Completar)

Sabes que te aprecio, pero a veces eres insoportable (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 56,3%

Polo que dixó, non había estado nunca en Galicia, pero coñecía case tan ben coma nós
(Corrixir)

Para este examen había estudiado mucho y estaba segura de que aprobaría (Traducir)

Resolución incorrecta (media das tres probas): 28,2%

É necesario facer constar que os datos que se acaban de presentar informan sobre a capacidade destes escolares para resolver as tarefas que se lles demandaban e non sobre o uso real que fan desas estruturas en usos reais, pero o feito de responderen a actividades académicas bastante habituais e de se referiren a unha poboación que está a rematar a educación obrigatoria entendemos que dá conta dunha situación bastante preocupante a nivel social e do escaso éxito da escola e demais institucións responsables da difusión e asentamento da norma morfosintáctica do galego.

- Estruturas converxentes e diverxentes entre galego e castelán:

Aínda que indirectamente, unha información orientadora do nivel de converxencia sintáctica entre o galego e o castelán ofrécennola os resultados obtidos sobre coñecemento e identificación destes escolares con algunhas estruturas que en galego presentan unha opción diverxente e outra(s) converxente(s) co castelán. Vexámolo sobre a colocación do clítico nas perífrases «haber que / ter que + infinitivo».

Ofrecéuselles aos estudantes da mostra un texto con catro alternativas: tres válidas en galego (unha diverxente e dúas converxentes) e unha cuarta incorrecta (resultado da interferencia do castelán). As opinións sobre corrección ou incorrección foron as seguintes:

	Correcto	Incorrecto
<i>Para decidir se me interesa, tería que velo primeiro</i>	89,9%	10,1%
<i>Para decidir se me interesa, tería que o ver primeiro</i>	20,8%	79,2%
<i>Para decidir se me interesa, o tería que ver primeiro</i>	21,5%	78,5%
<i>Para decidir se me interesa, teríao que ver primeiro</i>	83,1%	16,9%

O máis relevante destes datos é que a percepción de corrección se sitúa fundamentalmente nas estruturas válidas que converxen coas do castelán («tendría que verlo» e «lo tendría que ver»), mentres que a diverxente («tería que o ver») é descoñecida para o 20,8% da mostra, unha porcentaxe mesmo superior á dos que consideran correcto o calco do castelán («o tería que ver»).

E, sometidos estes mesmos textos á pregunta de identificación («con cal te identificas máis»), os resultados confirman que a estrutura diverxente do galego é residual, sendo superada tamén pola interferida polo castelán:

	Identificación
<i>Para decidir se me interesa, tería que velo primeiro</i>	63,6%
<i>Para decidir se me interesa, tería que o ver primeiro</i>	2,3%
<i>Para decidir se me interesa, o tería que ver primeiro</i>	4,5%
<i>Para decidir se me interesa, teríao que ver primeiro</i>	29,5%

Valorados en conxunto os datos sobre corrección/incorrección e sobre identificación, debemos concluír que se trata dunha estrutura na que a forma incorrecta mostra unha penetración importante e na que a opción diverxente está practicamente desaparecida, concentrándose os resultados válidos nas formas correctas pero converxentes co castelán. É dicir, está funcionando con gran vitalidade unha ‘interferencia negativa’ (Kabatek 2000), no sentido de que a presión da outra lingua en contacto fai que o falante restrinxa as posibilidades que lle ofrece o idioma.

Esta ‘negación’ das alternativas diferenciais pódese entender como manifestación de economía lingüística, pero supón un vaciamiento do capital idiomático e progresivamente a neutralización das diferenzas. O nivel lingüístico máis proclive a restrinxir os trazos diferenciais é o léxico, pero no contacto galego-castelán o fenómeno tamén se está xeneralizando na morfosintaxe (Silva 2005): en estruturas como a analizada anteriormente, no ocultamento da perífrase «estou a correr» pola de «estou correndo» e na práctica desaparición do pronome de solidariedade ou do infinitivo flexionado a favor do non flexionado⁷.

Non é necesario destacar a transcendencia que teñen no idioma que as sofre as interferencias por substitución e por ultracorrección; pero cómpre subliñar tamén a importancia das interferencias por converxencia, especialmente cando afectan a unha lingua minorizada. Nun idioma como o galego que viviu historicamente baixo o teito do castelán, tanto na dimensión social como na estrutural, o desprazamento das formas diverxentes a favor das converxentes profunda no seu carácter subordinado, favorece a conciencia dialectal dos falantes e diminúe, en consecuencia, o seu valor como símbolo de identificación grupal.

c. *A estratexia do code-switching*

Un terceiro indicador da fluidez interlingüística que adoita producirse en contextos de linguas en contacto é a alternancia de códigos ou *code-switching*.

Trátase da presenza consciente das dúas linguas dentro dun mesmo enunciado ou acto comunicativo, de discursos bilingües que o usuario constrúe desta maneira non por dificultades para deslindar os dous códigos, senón para buscar un efecto comunicativo determinado. Entre estas funcións adoitan citarse superar unha dificultade léxica nun dos idiomas, marcar a condición bilingüe do emisor, seleccionar un destinatario tamén bilingüe no seo dun auditorio heteroxéneo, reinterpretar o enunciado cun propósito metacomunicativo, engadirlle á mensaxe un determinado valor expresivo e atribuírlles aos participantes os roles que se asocian habitualmente con cada lingua (Grosjean 1982; Lüdi e Py 1986). Pero poden engadirse outras como reproducir en estilo directo as palabras pronunciadas por

⁷ Ás veces a interferencia negativa xera un comportamento inverso: ‘negar’ a estrutura converxente co outro idioma, evitándoa sistematicamente e converténdoa *de facto* en inexistente ou non válida. E tampouco é excepcional que o propósito de revitalizar a forma diverxente leve a estender o seu uso a contextos en que non é aceptable, como sucedeu precisamente co infinitivo flexionado (Álvarez 1994).

un segundo locutor nun idioma distinto do que está empregando o responsable do discurso primario, ou inserir na lingua base do emisor unha frase feita, unha secuencia lapidaria ou un simple rótulo propio do outro idioma.

O *code-switching* é un procedemento comunicativo ben estudado en múltiples contextos bilingües, e foi abordado tanto desde a perspectiva formal e estrutural –a descrición dos factores gramaticais que o condicionan– como desde a socio-lóxica –o valor simbólico e identitario do tránsito intradiscursivo dunha lingua á outra (Pfaff 1979; Sankoff e Poplack 1981; Scotton e Ury 1977; Milroy e Muysken 1995; Auer 1999)⁸.

No contexto galego, só foi obxecto de achegas puntuais⁹ e non se chegou a converter en temática asentada de investigación sociolingüística. Constatámolo como un feito, aínda que se pode especular sobre as razóns desta carencia, que seguramente teñen que ver non só con preferencias dos investigadores, senón tamén coas urxencias por fornecer de elementos máis directamente relacionados co compromiso de normalización lingüística.

Esta relegación do debate sociolingüístico galego non significa, porén, que non exista como realidade social. Aínda sen os datos empíricos que lle dean soporte científico, entendemos que a estratexia do *code-switching* tivo escasa importancia mentres o galego e o castelán funcionaron como marcadores de colectivos sociais diferentes, pero foi aumentando de protagonismo consonte a sociedade galega avanzou no bilingüismo. Quérese dicir, mentres cada unha das variedades lingüísticas permaneceu asociada a tipos de falantes diferentes e a situacións comunicativas concretas, os locutores podían producir discursos involuntariamente interferidos pola outra lingua, pero non discursos bilingües funcionais e intencionados; só cando os dous códigos suavizaron esas marcas diglósicas e confluíron en espazos e usuarios compartidos, adquiriu sentido e relevancia a súa alternancia intradiscursiva.

Foron, pois, unha vez máis os cambios sociolingüísticos operados nas últimas décadas os que promoveron o incremento deste tipo de usos con funcións e explicacións que só se poden interpretar no contexto vivo en que se producen e

⁸ Non entramos no debate conceptual sobre o *code-switching*, nin sobre a diferenza que algúns autores establecen coa alternancia de códigos, atribuíndolle ao primeiro o valor de estratexia discursiva e á segunda o carácter de fenómeno estrutural sen significatividade comunicativa. A distinción, sen dúbida relevante desde o punto de vista teórico, non nolo parece aos efectos do que se trata neste artigo.

⁹ Exemplos destas achegas son Lorenzo 1991 e 1999, Silva 1994, Rodríguez Yáñez 1995 ou Álvarez-Cáccamo 1999 e 2000.

conxugando os parámetros lingüísticos cos suprasegmentais e mesmo cos extraverbais. Sirvan de exemplos os que se citan a continuación, collidos de distintas situacións comunicativas que se explican moi sinteticamente¹⁰:

Na linguaxe publicitaria:

Gasthof les sugiere una larpeirada.

Estrella de Galicia, co deporte galego. Estrella de Galicia, tu buena estrella.

A caldeira de Sar hervirá hoy más que nunca para animar al Obradoiro.

Na fala espontánea:

Aquí hai que facer o que che mandan, se non pónente de patitas en la calle (fragmento de diálogo na cafetería dunha empresa).

Llegué y le pregunté si me podían atender, pero el tío ni me mira; y yo allí esperando como una tonta sin saber qué hacer... Éche o que hai (final dunha conversa na sala de espera dun hospital).

Estábamos todos tirados en el suelo muertos de risa y en eso llega el paisano y se pone a berrar como un tolo: ¡saide d'aí inmediatamente ca vos estouro o bandullo con este sacho! (conversa entre adolescentes).

Estoy harto de que me vengan con choromicadas de que non puiden chegar antes o de que me atopé con no sé quién por el camino (conversa na rúa entre dous adultos).

Na prensa escrita (artigos de opinión con sinatura de autor):

(...) en vez de mandarnos a aquel valiente policía que malló a placer en una chavala indefensa (...).

Mi padre, cuando leía en el periódico una noticia singular, la despachaba con un elocuente «o xornal ten conta do que lle poñen» y se iba a sachar as patacas (...).

No recurso á alternancia de códigos poden atoparse factores sociolingüísticos, psicolingüísticos, de expresividade e mesmo de estilo persoal, pero en todos eles o soporte é o mesmo: o coñecemento compartido dos dous códigos entre o emisor e o receptor, que lle permite ao primeiro valerse de ambos os dous como

¹⁰ Non se marcan graficamente de maneira intencional os pasos dunha lingua a outra. No caso dos textos escritos, cítanse na forma que os presentaban os seus autores, e, nos orais, porque o que habería que reproducir son os cambios prosódicos ou mesmo proxémicos que os acompañan. Serían, en todo caso, trazos fundamentais se se quixese facer unha interpretación funcional destes usos.

recurso comunicativo. É, xa que logo, unha estratexia que non ten nada que ver co déficit competencial que adoita acompañar a interferencia ou transferencia entre códigos; aínda que isto non significa que sexa neutro desde o punto de vista sociolingüístico, porque é moi frecuente que o tránsito puntual dunha lingua cara a outra estea condicionado pola situación, valoración ou relación específica dos locutores con este segundo idioma.

Como xa se indicou, faltan datos empíricos sobre o grao de implantación deste fenómeno en Galicia, do tipo de usuarios máis habituais e das situacións que o favorecen; de se cumpre funcións similares nas dúas linguas ou a conmutación responde a motivacións diferentes, etc. A nosa percepción é de que a súa vitalidade como estratexia comunicativa se restrinxe a minorías de nivel cultural medio-alto e a situacións de permeabilidade funcional entre os dous códigos, polo que non é previsible que avance como marca de colectivos diferenciados e moito menos que teña un impacto importante na conformación dun lecto fusionado.

2. NIN ARTIFICIOSIDADE NIN DESLEIXO: RESPECTO E COMPROMISO

A exposición que se presentou no apartado anterior ofrece datos ambivalentes sobre a identificación colectiva coa variedade normativa do galego e sobre as manifestacións discursivas resultantes do contacto co castelán. Son, sinteticamente, os seguintes:

- Producíronse avances importantes no consenso ortográfico e morfolóxico que diluíron un conflito que podía ter consecuencias graves. A difusión escolar desta norma permitiu, ademais, superar en poucas décadas a anomalía histórica dunha poboación galegófona iletrada no seu propio idioma.
- Na oralidade non se conseguiu socializar con éxito un estándar de referencia. Segue habendo tensións centradas en trazos como o seseo ou a gheada, que afectan sobre todo a galegofalantes tradicionais e que traducen un conflito entre unha identidade primaria, próxima, afectiva e vivencial, e outra secundaria, máis conceptual e abstracta.
- Houbo avances na depuración do léxico e mesmo se recuperaron voces que estaban en proceso de extinción, pero a fala viva segue estando inzada de castela-

nismos que os falantes asumen moitas veces conscientemente con argumentos de autenticidade e adecuación. Ás veces alétranse no uso o castelanismo e a forma normativa en función da situación comunicativa, asumindo o castelanismo o valor de familiaridade e proximidade fronte á voz normativa que se percibe como propia da formalidade e do discurso público.

- Diversas estruturas sintácticas e certos ámbitos da morfoloxía (especialmente a verbal) entraron nun proceso de castelanización descoñecido na historia anterior do galego. Este fenómeno, restrinxido inicialmente a individuos instalados no castelán, estase estendendo a galegofalantes tradicionais e, en certos contextos, xa é a variedade de galego que adquiren por vía familiar e ambiental as xeracións máis novas.
- Finalmente, é fácil identificar en discursos coloquiais e tamén formais de individuos bilingües estratexias de *code-switching* con funcións diversas, se ben parecen asociarse máis con características concretas dos falantes ca con situacións prototípicas ou con colectivos definidos.

Na situación que debuxa esta síntese pódese percibir a tensión existente en calquera lingua entre a norma e o uso, entre o control académico dos cambios e o dinamismo creativo da fala e dos falantes; pero nas linguas minorizadas que teñen como teito outra lingua dominante engádense outros factores específicos que non se poden ignorar. Isto significa que non é razoable situarse no que denominabamos na introdución unha ‘cultura de resistencia’ que sobrevalore os aspectos normativos da lingua e se resista a calquera innovación, pero tampouco considerar aceptable todo o que existe na fala ou non ofrecer ningunha resistencia ás presións exolingüísticas. Trátase de atopar un equilibrio entre os dous polos que, segundo entendemos, se debe construír sobre os seguintes principios:

- a. Aceptar que os intercambios e influencias entre o galego e o castelán son fenómenos normais. É un feito que se dá en calquera situación de contacto lingüístico e que en Galicia se ve favorecido pola proximidade formal dos dous idiomas, por seren compartidos pola maioría de falantes e por ocuparen espazos de uso tamén moi entrecidos. E isto, que nunha lectura negativa se pode interpretar como un risco, ofrece oportunidades positivas e de maior transcendencia: a facilidade para manter conversas diverxentes sen a deriva habitual

cara a lingua dominante, a posibilidade de aprender e incorporarse ao galego desde o castelán con escaso esforzo, os beneficios para unha aprendizaxe complementaria dos dous idiomas con transferencias controladas entre eles, etc.

- b. Valorar a novidade que significa a incorporación ao galego como L2, sexa por nativos ou por foráneos, sen prexuízos puristas e aceptando as limitacións na calidade lingüística que pode levar asociada. A este principio xeral só hai que facerlle algunhas reservas: que estes falantes deben sentir o compromiso de avanzar na mellora do seu galego, que as influencias normais do castelán deben ser unha circunstancia transitoria na progresión cara a lingua meta e que normalmente non se lles debe asignar a responsabilidade de seren os modelos públicos de lingua. É dicir, esixencias que sería innecesario enunciarse nos referísemos a calquera idioma normalizado.

En todo caso, máis alá destas reservas necesarias, a incorporación ao galego como lingua engadida é un dos aspectos máis positivos da historia recente do galego e unha manifestación de vitalidade do idioma (contrapesada negativamente, como é ben sabido, pola perda de galegofalantes iniciais), e así se debe considerar.

- c. Traballar por conxugar dous obxectivos igualmente valiosos e imprescindibles para avanzar na normalidade do galego: o reforzamento positivo da diversidade interna unido ao compromiso solidario cunha variedade común.

É unha das cuestións máis complexas en calquera idioma, pero que non se pode eludir: tan fundamental é favorecer os lazos afectivos coa variedade máis próxima e dignificar o seu valor de fala lexítima como difundir unha variedade estándar e conseguir a súa aceptación colectiva. No caso do galego, este dobre obxectivo aínda non se conseguiu satisfactoriamente e nisto pódense identificar dous responsables fundamentais: en primeiro lugar, a institución escolar, moi preocupada por difundir a norma, pero moi pouco por xustificala e case nada por facela compatible coas variedades particulares; e, en segundo termo, os usuarios públicos dos medios de comunicación oral, polo escaso rigor no uso do idioma e por non seren identificados polo falante común como modelos de autenticidade lingüística.

- d. Abordar a cuestión dos castelanismos léxicos con compromiso coa norma do galego, pero tamén con conciencia da súa dimensión social. Un equilibrio

difícil, pero que marca o único camiño razoable, porque nin se pode caer no desleixo do «todo serve» sen diferenciar contextos e usuarios, nin tampouco en obsesións puristas que poden levar á inhibición do falante e, en último termo, a renunciar á lingua.

A fórmula é ser moito máis esixente co uso público do idioma (na escola, na televisión, na radio, no discurso político e académico, etc.), porque a aprendizaxe dunha lingua sempre se apoia nos contactos que establecemos con ela e o resultado destes contactos mídese en función da cantidade e da calidade dos mesmos. O problema é que a relación de moitos aprendices / usuarios coa lingua galega é escasa en cantidade, limitada en canto aos ámbitos de uso e de escasa calidade, e desta maneira non pode sorprender que o repertorio lingüístico que se adquire sexa parcial na súa funcionalidade comunicativa e precario en corrección, en riqueza e en variedade.

A única solución é, pois, incrementar os espazos de inmersión na lingua e aumentar o nivel de esixencia na escollo do vocabulario nos ámbitos que teñen maior capacidade de incidencia sobre a poboación; unha esixencia que é compatible nos usos máis privados co recurso espontáneo a castelanismos léxicos moi asentados. Só isto lle pode ir dando carta de normalidade a certas voces ou estruturas en competencia cos castelanismos que foron ocupando o seu espazo no uso coloquial.

- e. Moito máis rigoroso e estrito se debe ser cos castelanismos gramaticais e fonéticos, porque estes son fenómenos menos asentados na fala, non están marcados con valores de adecuación e autenticidade lingüística, como sucede con boa parte dos castelanismos léxicos, afectan a niveis lingüísticos de moita máis transcendencia e estanse a estender a un ritmo acelerado. É dicir, son fenómenos que non teñen o mesmo enraizamento no galego popular nin en falantes tradicionais por seren innovacións ligadas a usuarios recentes que se incorporan ao galego como lingua engadida, pero que ameazan con transformar en pouco tempo o perfil sintáctico e fonético deste idioma, diluíndo a súa especificidade nunha converxencia case total co castelán.

Reclamar posturas rigorosas en relación con estes comportamentos lingüísticos non significa que non se recoñeza como normal que un castelanfalante que está aprendendo o galego mostre estruturas fonéticas e gramaticais do seu idioma

base; simplemente que se debe evitar que esta situación, por definición transitoria, se converta en definitiva e, sobre todo, que este estadio de lingua poida chegar a percibirse como un galego de referencia ou que se faga uso público do idioma sen ningún tipo de autoesixencia nin penalización social.

En conxunto, o que defendemos, tanto nos comportamentos dos falantes que teñen algún tipo de proxección pública como na receptividade social ante eses usos, é unha visión da lingua dinámica, viva e aberta á innovación, pero tamén esixente e respectuosa coa norma. Non caer na obsesión polo purismo abstracto e descontextualizado, que pode levar á percepción de artificiosidade e de que se priva ao falante da súa capacidade de intervir sobre o idioma, pero si unha invitación a asumir que a depuración de castelanismos e a conseguinte preservación da escasa distancia estrutural co castelán son requisitos para a identificación do galego como código diferenciado e, en consecuencia, para a súa normalización social.

Vivimos nun momento de globalización que reclama apertura á diversidade lingüística e á adquisición de competencias plurilingües. Nos documentos de política lingüística promovidos desde o Consello de Europa desbótase a figura do ‘falante nativo’ como modelo único de lingua, fálase de competencias graduables (en niveis) e fragmentables (en destrezas e actividades) e mesmo se formula o obxectivo dun falante con competencia interlingüística e intercultural, baseándose en que todas as linguas europeas son ‘linguas de fronteira’ (Consello de Europa, 2005).

E todo isto é coherente, porque non se pode pretender un plurilingüismo masivo (non elitista) con competencia completa e perfecta en todos os idiomas. Pero non significa que a competencia das distintas linguas que forman parte do repertorio do falante se deban medir pola mesma vara, porque representan distintas cousas e teñen unha funcionalidade moi diferente: unha (ou unhas) son linguas de instalación e, na medida que sexa, de identidade; e outras, de comunicación, tamén na medida que sexa. A primeira (ou primeiras) esixen un dominio funcional pleno e o despregue de todas as dimensións que definen a competencia comunicativa (lingüística, estratéxica e pragmática); nas segundas ese nivel de esixencia é menor e debe definirse pola necesidade que teña cada falante de facer uso delas.

Na vaga comunicacional que nos envolve, que asenta o principio único e universal de que o importante é entendérmonos, cómpre subliñar, pois, que no uso das linguas tamén hai outros valores: o rigor, a precisión, a variedade e a creatividade; e estes valores hai que cultivalos especialmente nas linguas de instalación

primaria e nas que definen historicamente o territorio. Non reclamar estes valores para o galego sería inducir dinámicas de converxencia indiscriminada co castelán, que alguén pode defender desde unha perspectiva da fluidez intercomunicativa, pero que acabaría neutralizando os seus trazos diferenciais e converténdoo nun simple *patois* do castelán.

Poderíamos engadir aínda algo máis: que o camiño non é unha didáctica das linguas centrada no erro e obsesionada por perseguir o desvío normativo, porque isto só leva a que os aprendices non falen e a que os galegofalantes se sintan incompetentes no seu idioma. A intervención axeitada, tanto a nivel escolar como a nivel social, é ofrecer espazos comunicativos amplos, diversos e exemplares que combinen corrección, autenticidade e variedade. E a partir de aí, escoitar, falar, ler e escribir, pero, como se di no texto que reproducimos a continuación para pechar esta reflexión, «con oído, atención e intención»; é dicir, co propósito de mellorar.

Prezado Antón:

Recollido ao carón do lume dunha vella lareira, e meditando sobre a desfeita urbanística sufrida polo país, decateime da súa relación co tratamento da lingua: a degradación da paisaxe e o desleixo no deseño das nosas vilas e cidades foron a par co descoido e abandono da nosa fala.

Alí onde había pedra puxemos cemento á vista. Onde as alturas respectaban a harmonía inzamos bloques de formigón feitos á présa e sen criterio. Se había unha ría con abundantes recursos naturais e paisaxísticos cubrímolos de malos fumes e noxentos olores que van e veñen ao antollo dos ventos.

Tamén alí onde falabamos de coitelos puxemos «cuchillos» e dabamos os «buenos días»; e onde ofreciamos unha cadeira para sentaren os convidados pasamos a empregar «sillas» para «sentarse». E non fomos por elas ao sobrado, senón que «habíamos traído unhas do piso». Pouco a pouco, igual que o cemento gris e descontextualizado foi facéndose co contorno urbano e paisaxístico, tamén un feixe de palabras, xiros lingüísticos e entoacións alleas fóronse apropiando da nosa lingua. O uso abusivo do pronome enclítico antes do verbo ven ser algo así como o ladrillo á vista. Que haxa políticos, xentes da cultura, do mundo da empresa, en fin, persoas de relevancia social que estraguen a paisaxe da nosa sintaxe, da nosa fonética, do noso riquísimo vocabulario, non ten perdón (...).

Sabes ben, amigo Antón, que non sinto ningún receo, máis ben simpatía, cara á xente que comeza a falar en galego; aínda que se lle note a falta de soltura. Non hai

que ser especialista para pórse a falar o noso idioma. Non é iso! Eu mesmo, lembra os nosos anos de instituto, sumeime ao carro do galego sendo un moción. Ao principio, dábame reparo, algo de vergoña. O dos pronomes resultábame complicado; para o do vocabulario aproveitei o esforzo en Lingua Galega. A maneira de dicir as cousas foi cuestión de tempo, oído, atención e intención. Desde aquela sempre escoitei á miña avoa doutro xeito.

Doeume moito, a principios dos noventa, ver como un mozo de Corme foi eliminado nunhas probas selectivas para un posto de xornalista na TVG porque «tiña moito acento» e, para os examinadores, o periodismo era algo moi serio. Mesmo lle recomendaron presentarse ao castin de Mareas Vivas, que probablemente alí tería éxito. Por suposto, todo iso cun adobío de pronomes mal colocados, reflexivos inexistentes, algún que outro tempo composto e, iso si, unha voz grave moi aséptica e de imposible identificación fonética.

Agora que tes responsabilidades políticas, amigo Antón, quero animarte a ti e a todos os teus compañeiros a que poñades tanto empeño no coidado da nosa paisaxe e das nosas vilas como no da nosa lingua. Tan importante é o patrimonio material como o inmaterial. E a mellor maneira de emprender ese labor é comezardes vós mesmos dando exemplo. Esforzádevos día a día na dignificación do seu uso (...) (Graña 2008).

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ÁLVAREZ, R. (1994): «Gramática descriptiva e gramática prescritiva», en *Cadernos de Lingua* 10, 19-35.
- ÁLVAREZ, R. / H. MONTEAGUDO (dirs.) (2005): *Norma lingüística e variación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- ÁLVAREZ-CÁCCAMO, C. (1999): «From 'switching code' to 'code-switching': Towards a reconceptualisation of communicative codes», en P. Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. USA/Canadá: Routledge, 29-51.
- ÁLVAREZ-CÁCCAMO, C. (2000): «Para un modelo do 'code-switching' e a alternância de variedades como fenómenos distintos: dados do discurso galego-português/español na Galiza», en *Estudios de Sociolingüística* 1 (1), 111-128.
- AUER, P. (ed.) (1999): *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. USA/Canadá: Routledge.
- CENTRO RAMÓN PIÑEIRO: *Bibliografía informatizada da lingua galega* [www.cirp.es/bdo/bil/bilega.html].
- CONSELLO DE EUROPA: *Marco europeo de referencia para as linguas: aprendizaxe, ensino, avaliación* [cit. pola tradución galega, Xunta de Galicia, 2005].
- GRAÑA, F.: «Paisaxe da lingua» [http://www.vieiros.com (páxina consultada o 19/05/2008)].
- GROSJEAN, F. (1982): *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- KABATEK, J. (2000): *Os falantes como lingüistas*. Vigo: Edicións Xerais.

- LOPE BLANCH, J. M. (1981): «Influencia del contacto lingüístico en el español de América», en CVITANOVIC / FONTANELLA DE WEIMBERG (eds.), *Simposio Internacional de Lengua y Literaturas Hispánicas*, Bahía Blanca.
- LORENZO SUÁREZ, A. M. (1991): «A relevancia social da alternancia lingüística», en *Cadernos de lingua* 3, 91-109.
- LORENZO SUÁREZ, A. M. (1999): *A reorganización social dos repertorios verbais nas situacións de contacto. Procesos funcionais e consecuencias no contacto galego-castelán*. Tese de doutoramento. Universitat Autònoma de Barcelona.
- LÜDI, G. / B. PY (1986): *Être bilingue*. Berne: Peter Lang.
- MALMBERG, B. (1959): «L'extension du castillan et le problème des substrats», en *Actes du Colloque International de Civilisations, Litteratures et Langues Romanes*. Bucarest, 249-260.
- MILROY, L / P. MUYSKEN (eds.) (1995): *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Cambridge University Press.
- MOLLÀ, T. / C. PALANCA (1989): *Cours de sociolingüística*. Bromera: Alzira.
- MONTEAGUDO, H. (dir) (2011): *O idioma galego na sociedade. A evolución sociolingüística 1992-2008*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- MONTEAGUDO, H. (2010): «Lingua, sociedade e política. Presente e porvir do idioma galego», *Grial* 186, 74-81.
- PAYRATÓ, LL. (1985): *La interferència lingüística*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadía de Montserrat.
- PLAFF, C. W. (1979): «Constraints on Language Mixing: Intrasentential Code-Switching and Borrowing in Spanish/English», en *Language* vol 55, núm. 2, 291-318.
- REGUEIRA, X. L. (2012): «Autenticidade e calidade da lingua: purismo e planificación lingüística no galego actual», en *Estudos de lingüística galega* 4, 187-201.
- RODRÍGUEZ YÁÑEZ, X. P. (1995): *Estratexias de comunicación nas interaccións cliente-vendedor no mercado da cidade de Lugo. As alternancias de lingua galego/castelán e a negociación de escolla de lingua*. Tese de doutoramento. Universidade da Coruña.
- SANKOFF, D. / S. POPLACK (1981): «A formal grammar for code-switching», en *Language and Social Interaction* 14, 3-45.
- SCOTTON, C. M. / W. URY (1977): «Bilingual Strategies: The Social Functions of Code-Switching», en *International Journal of the Sociology of Language* 13, 5-20.
- SILVA VALDIVIA, B. (1994): «Cambios de código, alternancias e interferencias lingüísticas: unha perspectiva didáctica sociocomunicativa», en B. Silva (ed.), *Didáctica da lingua en situacións de contacto lingüístico*. Santiago de Compostela: Universidade, 151-177.
- SILVA VALDIVIA, B. (2000): «Dime cómo falas e direiche cómo vales, ou dos prexuízos relacionados coas variedades lingüísticas», en M. A. Santos (ed.), *A pedagogía dos valores en Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade, 283-295.
- SILVA VALDIVIA, B. (2001): «Norma e variación no ensino e aprendizaxe das linguas. O caso do idioma galego», en B. Silva (ed.), *A lingua e a literatura: algúns aspectos didácticos*. Santiago de Compostela: Universidade, 9-37.
- SILVA VALDIVIA, B. (2005): «Converxencia e diverxencia en certas estruturas morfosintácticas do galego», en R. ÁLVAREZ / H. MONTEAGUDO (eds.), *Norma lingüística e variación*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 259-283.

- SILVA VALDIVIA, B. (2006): *Castelanismos morfosintácticos no galego. Avaliación da competencia do alumnado*. Santiago de Compostela: Universidade.
- THOMASON, S. G. (2000): «On the unpredictability of contact effects», en *Estudios de sociolingüística* 1.1, 173-182.
- WEINREICH, U. (1953): *Languages in contact. Findings and problems*. The Hague: Mouton.